
Материјална култура из новог угла

Данијела Велимировић,
*Кибле, баклаве и фистани: традиционална материјална
култура Срба у XIX и почетком XX века*
Српски генеалошки центар, Београд 2021, 321 стр.

Живимо у времену када је традиционални начин живота, па самим тим и материјално стварање које га је карактерисало, готово у потпуности потиснуто не само из свакодневног живота, него већим делом и из обредно-обичајне праксе. Из тих разлога сваки рад који се бави проблематиком материјалне културе од изузетног је значаја јер доприноси бољем упознавању не само прошлости народа који ју је стварао, већ је истовремено подсећање на ту исту прошлост. У том смислу се може посматрати и монографска студија *Кибле, баклаве и фистани: традиционална материјална култура Срба у XIX и почетком XX века*. Монографију чини неколико целина: 1. *Кибле, баклаве и фистани: истраживање традиционалне материјалне културе у српској етнолоји и антропологији*; 2. *Сеоска и градска вернакуларна архитектура код Срба у XIX и почетком XX века*; 3. *Пайула и проја: исхрана код Срба у XIX и почетком XX века*; 4. *Сеоска и градска одећа код Срба у XIX и почетком XX века*. Свако од поменутих поглавља подељено је на потпоглавља која тематски обједињује ауторска прича о материјалној култури – градитељству, исхрани и одевању у другој половини XIX и почетком XX века.

Прво поглавље насловљено је: 1. *Кибле, баклаве и фистани: истраживање традиционалне материјалне културе у српској етнолоји и антропологији* и чине га два потпоглавља: а. *Истраживање материјалне културе у свешкој антропологији* и б. *Истраживање традиционалне материјалне културе у српској етнолоји и антропологији*. Овим поглављем ауторка уводи читаоца у предметну проблематику, указујући на истраживања материјалне културе у светској и српској антропологији, осврнувши се на развој истраживања,

сабирање и депоновање предмета у свету и код нас. Такође, указује и на ауторе који су допринели проучавању предметне проблематике. Изнесени ауторски ставови читаоца упућују на спознају о значају проучавања материјалне културе за свеукупну културу једног народа. Ауторка, такође, наглашава да су проучавања материјалне културе представљала основу истраживања у антропологији, почев од времена њеног конституисања као самосталне научне дисциплине, односно од друге половине XIX века, па према садашњости, али такође наглашава и да је њено проучавање било примарно и у деценијама XX века. Како ауторка наводи интересовање за бављење предметима који су обележавали живот човека у свакодневици и празновању значајно је порасло оснивањем музејских установа као места где ће предмети „извучени“ из простора настанка и / или примене наставити свој даљи живот.

У другом поглављу насловљеном *Сеоска и ђрагска вернакуларна архитектура код Срба у XIX и почетком XX века* предмет разматрања је архитектура прединдустријске ере. Полазећи од одређења народног неимарства Александра Дерока, ауторка даје приказ народне архитектуре XIX века, обухватајући сеоско народно градитељство и балканско-оријенталну кућу. Имајући у виду расположиви материјал за градњу, као и одређене специфичности у погледу стилских карактеристика, ауторка традиционалну сеоску кућу у савременој Србији разврстава у неколико типова, према подели коју је својевремено сачинио Ранко Финдрик: 1. *Панонска кућа*, са својим подваријантама, карактеристична за подручје Војводине; 2. *Динарска брвнара* као особеност Шумадије, западне и југозападне Србије која се у тексту обрађује као кућа у Шумадији; кућа у западној Србији и кућа у Санцаку (села са муслиманским становништвом); и 3. *Бондручара/чајмара*, уз издвајање: а. *Моравске куће*, карактеристичне за равничарске и брдско-планинске пределе у долини Велике Мораве и б. *Косовске куће*, која је представљена као основни тип градње у југоисточној и источној Србији. У засебном потпоглављу ауторка обрађује балканско-оријенталну градску кућу у две варијанте: 1. *Куће симетричној шииа*; и 2. *Куће асиметричној шииа*.

У трећем поглављу са насловом *Пајула и ђроја: исхрана код Срба у XIX и почетком XX века* предмет разматрања је традиционална српска кухиња. Акценат се у тексту ставља на однос рода и хране, односно опозицију природе и културе које је поставио још Клод Леви-Строс у есеју „Кулинарски трокут“, као и мушких и женских задужења при набавци сировина неопходних за припрему и употребу хране. У *шео-*

ријско-методолошком оквиру се указује на поставке Леви-Строса које се односе на спремање хране, односно пут који одређене врсте хране пролазе од пресног до зготовљеног, то јест од природе до културе. У потпоглављу *Историјски контекст и производња хране* у Шумадији ауторка указује на начине управљања прехранбеним ресурсима, да би у сегменту рада *Кувано, ђечено димљено* применила Леви-Стросов приступ на производњу и прераду намирница – житарица, поврћа, воћа. Како закључује „производња хране била је важно место [за] конструкцију и реконструкцију родних идентитета. Мушкарци су доминирали Природом – њиве, пашњаци, ливаде, водене површине“, док је простор деловања жена био везан „за просторе култивисане природе – кућу, двориште...“. Да је у традиционалној заједници све било унапред предвиђено, видљиво је и у делу текста *Хијерархијски односи за столом* у којем се храна посматра као огледало друштвених и породичних односа и у светлу тог приступа се реконструише на који начин се културно обликују и манифестују родне разлике.

У четвртм и уједно најобимнијем одељку, насловљеном *Сеоска и градска одећа код Срба у XIX и почетком XX века*, ауторка на основу ранијих истраживања Јасне Бјеладиновић издваја и ближе образлаже панонски, динарски, централнобалкански и шопски регион. Како наводи „док је сеоска одећа објектификовала читав низ идентитетских пројеката, укључујући и креирање регионалних разлика у одевању, 'српски' грађански костим превасходно је представљао средство у изградњи и исказивању националне идеје и заједништва“. У том смислу се у овом делу монографије представљају начини сеоског одевања у Војводини – у Банату, затим у Шумадији и на централном Косову „будући да су ови региони имали велики симболички значај у културној и политичкој историји Срба“. Посебан одељак посвећен је приказу развоја грађанског одевања, при чему се указује на бројне варијанте истог као и на различите утицаје који су посредно или непосредно имали удела у његовом изгледу.

У сваком одељку обједињујућег поглавља ауторка пре разматрања изгледа одевног комплета или његових делова указује на историјски контекст области у којој је одређени тип одеће био преовлађујући, и то одвојено размотривши мушко и женско одело. Оно што је карактеристично за све типове одеће, па самим тим и мушку и женску одећу понаособ, јесте спознаја да је она у свим разматраним областима прошла кроз одређене фазе развоја које ауторка детаљно анализира, указујући притом и на узроке који су довели до промена. У одељку поглавља *„На Марини сеферини, а у Ђоке златине шоке“*: сеоска одећа у Банићу крајем

XIX и почетком XX века, указује се на то да је подручје Војводине, па самим тим и Банат, хетерогена средина, што се рефлектовало и на изглед одеће која је својим изгледом и значењем преносила „многострука и вишеслојна значења“. Сличан поступак је примењен и у следећа два одељка „*Јелек, анџерија и ојаници*“: *сеоска одећа у Шумадији у XIX и XX веку*, као и у одељку „*На ноје му вил кондуре*“: *сеоска одећа на Косову крајем XIX и почетком XX века*. У потпоглављу „*Црвен фесић у грађана моја*“: *грађански костим у Кнежевини / Краљевини Србији у XIX и почетком XX века*, ауторка расправља о грађанском костиму – његовом изгледу и трансформацијама, односно о „пређеном“ путу од опонашања оријенталног костима, покушаја стварања националног костима, до европеизације одевања и тзв. модне фазе одевања. Овај развојни пут се детаљно разматра просторно – претежно у Београду и временски – током XIX и прве половине XX века, да би на крају ауторка указала на статус костима у садашњем времену у коме „српски“ грађански костим користе различита културно-уметничка друштва приликом извођења такозованих градских песама и игара“.

Истраживачи који проучавају материјалну културу знају да то подразумева усредсређеност на предмете – њихово хронолошко и типолошко разврставање. Такође, подразумева се да је од значаја и правилно сагледавање њиховог места и значаја у организацији свакодневног и празничног живота у заједницама традиционалног типа а у контексту историјских, друштвених, културних и других промена. У процесу истраживања предмета материјалне културе, повезивање форме, функције и значаја предмета кроз историјски развој једне уже или шире заједнице представља специфичну врсту „текста“ о предмету, у којем су сажета искуства, потребе и размишљања њихових стваралаца. У том смислу, материјална култура представља пут од материјалног исказа у виду предмета које је оставила прошлост па до „прича“ које састављају истраживачи у жељи да читаоцима дочарају време у којем су били неопходни у свакодневици и обредима, што је и ауторка ове монографије, рекла бих, са успехом успела да примени. Дакле, једну такву причу, заправо три приче, у којима је главни јунак „предмет“ испричала нам је Данијела Велимировић у монографији насловљеној *Кибле, баклаве и фисџани: традиционална материјална култура Срба у XIX и почетком XX века* и показала колико су предмети материјалне културе били значајни за заједницу у међусобној, али и комуникацији с другима.

Милина Ивановић Баришић